

DEIKTINĖ REFERENCIJA KAIP PERSONAŽO ĮVAIZDŽIO KŪRIMO PRIEMONĖ DUBLIUOTAME ANIMACINIAME FILME „Sniego laiškanėšys“: LIETUVIŠKOS, RUSIŠKOS IR ANGLIŠKOS VERSIJOS Palyginimas

Danguolė SATKAUSKAITĖ¹, Miglė ONSKULYTĖ², Lina ABRAITIENĖ³

Vilniaus universitetas, Kauno humanitarinis fakultetas, Germanų filologijos katedra, Muitinės g. 8, 44280 Kaunas, Lietuva
El. paštas: ¹danguole.satkauskaite@khf.vu.lt; ²migle.onskulyte@khf.vu.lt; ³lina.abraitiene@gmail.com

Įteikta 2014-11-10; priimta 2015-05-13

Straipsnio tikslas – ištirti, kaip rusiškai, lietuviškai ir angliškai dubliuotose animacinio filmo „Sniego laiškanėšys“ versijose vartojant deiktinius pasakymus kuriamas pagrindinio veikėjo senio besmegenio įvaizdis. Tyrime remiamasi M. Consteno tiesioginės ir netiesioginės referencijos koncepcija. Deiksei analizuoti pasitelkiamas N. Baumgarten vizualinės ir verbalinės kohezijos modelis. Tyrimas atskleidė, kad tiek rusiškoje, tiek ir lietuviškoje versijose pagrindinio veikėjo dialoguose deiksėmis kuriamas ne itin protingo, užmaršaus, išsiblaškusio senio besmegenio paveikslas. Angliškai dubliuotoje filmuko versijoje deikšių kur kas mažiau, todėl ir personažo įvaizdis kiek kitoks.

Reikšminiai žodžiai: referencija, deiksė, animacija, audiovizualinis vertimas, dubliavimas, vizualinė ir verbalinė kohezija, personažo įvaizdis, multimodalumas.

Įvadas

Deiksė – viena iš referencijos rūšių yra ne tiek semantikos, kiek lingvistinės pragmatikos tyrimo objektas, nes deiktinių posakių reikšmė itin priklauso nuo konteksto. Kadangi deiksė, skirtingai nei anafora, priskiriama egzoforinei referencijos rūšiai, t. y. reikšmė kuriama už teksto ribų, deiksę verta analizuoti remiantis multimodalumo teorijomis, t. y. derinant informaciją, pateikiamą ir vaizdu, ir tekstu.

Straipsnio tikslas – ištirti, kaip rusiškai, lietuviškai ir angliškai dubliuotose animacinio

filmo „Sniego laiškanėšys“ versijose vartojant deiktinius posakius kuriamas pagrindinio veikėjo senio besmegenio įvaizdis. Taigi pirmiausia siekiama išsiaiškinti, koku tikslu filmo kūrėjai vartoja daugiau ar mažiau deikšių pagrindinio veikėjo dialoguose. Nors multimodaliuose kūriniuose reikšmė kuriama derinant įvairiais kanalais – vaizdu, garsu, žodžiu – perteikiamą informaciją, tačiau vertėjo vaidmuo apsiriboja tik verbalinio turinio modifikacija, vaizdu perteikiamai informacijai jis įtakos neturi. Taigi

filmo vertėjui tenka labai svarbus vaidmuo, nes jis turi kūrybiškai pasirinkti tokias kalbinės raiškos priemones, kurios, viena vertus, geriausiai atskleistų filmo kūrėjų sumanymus, kita vertus, taip perteiktų verbalinę informaciją, kad ji derėtų prie vaizdo. Todėl šiame straipsnyje taip pat bus siekiama atsakyti į klausimus: ar keičiant verbalinį turinį pasikeičia kita kalba dubliuoto personažo įvaizdis; ir ar dubliažo metu pavyksta taip pakeisti verbalinę informaciją, kad būtų pasiekta kuo didesnė vizualinė ir verbalinė kohezija.

Personažo įvaizdžio kaitos verstuose animaciniuose filmuose bei vizualinės ir verbalinės kohezijos tyrimai svarbūs, nes kitoks nei originalo veikėjo įvaizdis neatskleidžia kūrėjų numatytos idėjos, o vizualinės ir verbalinės kohezijos pažeidimai kuria netikslų situacijos vaizdą ir gali klaidinti žiūrovą.

Nors garsinė neverbalinė informacija (pavyzdžiui, muzika) taip pat prisideda prie multimodalaus teksto reikšmės kūrimo, šiame darbe dėl apimties ribojimų ji nebus plačiau nagrinėjama. Be to, apsiribojama tik tų ištraukų analize, kuriose daugiausia kalba pagrindinis personažas senis besmegenis ir aiškiausiai atskleidžia dubliuotų variantų skirtumai.

Empirinė medžiaga

Tyrimui buvo pasirinktas vadinamosios senosios animacijos pieštas filmukas rusų kalba „Snegovik-pochtovik“, sukurtas 1955 m. Sojuzmultfilm (scenarijaus autorius Vladimir Suteev, režisierius Leonid Amalrik) ir jo dubliuotos versijos – lietuviška „Sniego laiškanėšys“ ir angliška „The Snow Postman“. Tiesa, lietuviškai versijai naudotas mišrus audiovizualinio vertimo būdas – dubliuotas beveik visas filmukas, išskyrus dainelę (02:12–02:36), kuri skamba rusų kalba, o jos vertimas į lietuvių kalbą padeklamuojamas prieš nuskambant originaliai dainelės versijai (01:29–01:49). Angliškoje versijoje dubliuojamas visas tekstas be išimties. Šis animacinis filmas buvo pasirinktas dėl itin didelės deiktinių posakių koncentracijos.

Tyrimo metodologija

Verbalinės ir vizualinės medžiagos paralelinei analizei taikoma keletas būdų. Vienas jų, dažniausiai taikomas subtitruotos audiovizualinės medžiagos analizei, – pateikti aptariamų filmų kadru paveikslus, užfiksuotus spausdinimo klavišu (ang. *Print Screen*). Šiuo būdu semiotinę koheziją filmuose tiria A. Tortoriello (2012). Kitas būdas – vaizdu perteikiamą informaciją perteikti verbaliai, t. y. papasakoti žodžiais. Kartais abu būdai taikomi lygiagrečiai, papildydami vienas kitą, pavyzdžiui, E. Sanzos Ortigos (Sanz Ortega 2011) analizėje. Šiame straipsnyje taip pat derinami abu būdai. Ekonomijos ir, tikėtina, didesnio aiškumo sumetimais vizualinės informacijos verbalinė raiška pateikiama lentelėse.

Taip pat tyrime remiamasi M. Constenos (2008) tiesioginės ir netiesioginės referencijos, šiuo atveju – *tiesioginės ir netiesioginės deiksės koncepcija*.

Tiesioginės deiksės atvejais itin pravartus N. Baumgarten 2005 m. disertacijoje išplėtotas ir dar kartą 2008 m. straipsnyje aprašytas *vizualinės ir verbalinės kohezijos* (ang. *visual-verbal cohesion*) modelis. Apie tradicinės teksto lingvistikos ribas peržengiančią kohezijos sąvoką kalba ir kiti audiovizualinio vertimo teoretikai. F. Chaume (2004a: 235, 2012: 166) koheziją tarp vaizdo ir žodžių vadina semiotine kohezija, jo požiūriui pritaria ir J. Díaz Cintasas bei A. Remael (2009: 49). F. Chaume (2012: 16) pabrėžia, kad vienas iš dubliuoto filmo kokybės standartų – siužeto ir dialogo koherencija, t. y. koherencija tarp žodžių ir vaizdo. Taigi audiovizualinių kūrinių vertėjai turėtų orientuotis į tai, kad tikslinei auditorijai pritaikytas kūrinys būtų koherentiškas ne tik semantiškai, bet ir ikonografiškai.

Verbalinės ir vizualinės informacijos sąveikai analizuoti N. Baumgarten (2005, 2008) sukūrė modelį, kuriame svarbiausi – lingvistinės kohezijos ir egzoforinės referencijos konceptai. Kaip teigia N. Baumgarten (2008: 10), filmuose lingvistinė referencija į nelingvistinę veikėjus supančią situaciją atlieka bent jau dvi esmines

funkcijas. Pirma, ji padeda įtikinamai imituoti realiam gyvenime vykstančią komunikaciją. Pokalbio dalyviai lingvistinėmis priemonėmis referuoja į nelingvistinę tikrovę nelingvistinio konteksto objektams perkelti į lingvistinį diskursą. Antra, lingvistinė referencija atkreipia auditorijos dėmesį į tam tikrus fizinės aplinkos objektus.

Mokslininkė pabrėžia (ten pat), kad ši funkcinė verbalinės ir vizualinės informacijos kombinacija arba multimodalis reikšmės konstravimas ir yra esminis filmų bruožas. Vizualinis ir verbalinis lygmenys sąveikauja ne atsitiktinai, o sąmoningai ir labai kruopščiai tam tikrais būdais derinami filmų kūrėjų. Vaizdu ir tekstu perteikiamos reikšmės integruojamos lingvistinėmis priemonėmis.

Pasak N. Baumgarten (2008: 11), teoriškai galima atskirti vaizdu ir tekstu perteikiamos informacijos lygmenis. Tai lyg dvi atskiros lygiagrečiai rutuliojamos pasakojimo linijos, kurios kartkartėmis eksplicitiškai sujungiamos lingvistinėmis priemonėmis. Ši modelį iliustruoja mokslininkės pateikiama schema (1 pav.). Apatinė horizontali juoda linija reprezentuoja verbalinę informaciją, o viršutinė pilka – perteikiamą vaizdu. Vertikalūs juodos brūkšnelis išsitiesinė horizontalioje linijoje žymi lingvistines priemones ir struktūras, eksplicitiškai referuojančias į vaizdu perteikiamą informaciją. Ją žymi viršutinės pilkos linijos žemyn rodančios smailės. Taigi ten, kur scheme priartėja juoda ir pilka linijos, filme pastebima vizualinės ir verbalinės informacijos eksplikitinė sankirta. Kitaip tariant, kaskart, kai filmo veikėjas referuoja į nelingvistinėje

situacijoje esantį objektą, jis sukuria eksplicitišką sąsają tarp savo kalbos ir fizinės aplinkos. Taip akimirkai sutapatinami abu – vizualinis ir verbalinis – lygmenys. Taigi tokią vizualinės ir verbalinės informacijos sąveiką N. Baumgarten laiko vizualine ir verbaline kohezija, nes vieno lygmens – vizualinio arba verbalinio – elementas būtinai kito lygmens elementui suprasti.

N. Baumgarten (2008: 12) taip pat pažymi, kad vizualinė ir verbalinė kohezija komunikacijoje tarp filmo ir „ekstramedialiosios auditorijos“ atlieka esminį vaidmenį: kiekvienas filmo veikėjų atliekamas referencijos veiksmas sutelkia ir žiūrovų auditorijos dėmesį.

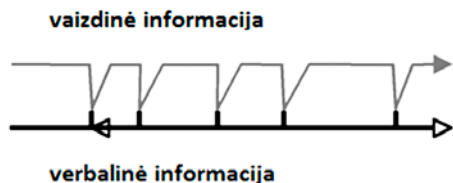
F. Cornish (2009: 185) deikš apibrėžia kaip procedūrą, kai pasakymų kontekste pašnekovo dėmesys atkreipiamas į kažką, susijusį su tuo kontekstu (vadinasi, jam potencialiai pažįstamą), bet į ką pašnekovas dar nebuvo atkreipęs dėmesio. Verbalinės ir vizualinės informacijos sąveikos kontekste svarbus F. Cornish (2009: 185–186) ir kitų pragmasemantikų pastebėjimas, kad deikš pertraukia diskurso kontinuumą tame taške, kuriame taikoma deiktinė procedūra. Pašnekovas raginamas „išeiti“ iš diskurso konteksto, kad atkreiptų dėmesį į naują toje situacijoje reikšmingą referentą arba jau žinomo referento kitą aspektą. Taigi deikš reikalinga į diskursą įvesti naujam referentui.

F. Cornish minimą diskurso pertraukimo tašką arba momentą vaizdžiai iliustruoja jau minėta N. Baumgarten schema.

Personažų multimodalumas

M. Bednarek (2012: 18) pastebi, kad multimodalumas audiovizualiniuose kūriniuose (televizijos laidose, filmuose) atsiskleidžia keliais lygmenimis: viena vertus, multimodalėmis priemonėmis kuriami audiovizualinių kūrinių veikėjai arba personažai, kita vertus, bet koks audiovizualinis kūrinys, kaip visuma, yra multimodalis.

Skirtingai negu knygoje, kuriose personažo vidinė būseną, jausmą, išgyvenimą ir mintys

1 pav. Vizualinės ir verbalinės informacijos integracija į filmo tekstą (šaltinis: Baumgarten 2008: 11, adaptuota lietuvių k.)

gali būti aprašomi, filmuose tokią informaciją turi perteikti arba personažų dialogai, arba aktorių vaidyba. Taigi vidinė personažų būseną filmuose perteikiama derinant verbalinę, paraverbalinę, vizualinę informaciją, taip pat filmavimo techniką (Bednarek 2012: 18).

Dialogai filmuose (išskyrus galbūt kai kuriuos dokumentikoje) nėra spontaniška šneka, o gerai suplanuoti ir imituojant natūralią spontanišką sakininę kalbą sukurti rašytiniai tekstai. Vis dėlto filmų autoriai dialogus kuria turėdami omenyje auditoriją, t. y. žiūrovus, ir bandydami nuspėti jų žinias apie pasaulį bei apie tam tikrus personažus (Bednarek 2012: 15). Dialogai kuriami tiksliai, o viena iš jų funkcijų – kuo geriau atskleisti personažo charakterį. Kaip pažymi S. Kozloff (2000: 43), per dialogus atskleidžiamas personažų vidinis pasaulis, išryškinami personažų skirtumai.

Šiame straipsnyje nesiekama išsamiai išnagrinėti pasirinkto veikėjo – senio besmegenio – dialogų su kitais animacinio filmuko „Sniego laiškanėšys“ pašnekovais, o koncentruojamasi tik į vieną pragalingvistinį aspektą – deiktinius elementus bei jų sąsajas su lygiagrečiai vaizdu perteikiama informacija, nes daroma prielaida, kad būtent deiksės šiame animaciniame filmuke padeda kurti tam tikrą senio besmegenio įvaizdį.

Senio besmegenio semantika

Dabartinės lietuvių kalbos žodyno internetinėje versijoje (2011 m. šeštasis (trečiasis elektroninis) leidimas) frazeologinis junginys *senis besmegenis* apibrėžiamas kaip „iš sniego nulipdyta žmogaus figūra“. Elektroniniame *Lietuvių kalbos žodyne* (2014) nurodomos dvi leksemos *besmegenis* reikšmės: „puskvailis, pusprotis, kvailys“ ir „iš sniego nulipdyta žmogaus figūra“. Taigi galima aiškiai išskirti dvi denotatines pastarosios reikšmės (sememos) semas – „žmogaus figūra“ ir „nulipdytas iš sniego“. Remiantis kognityviniu požiūriu į žodžio reikšmę ir prototipų teoriją, galima įvardyti ir prototipinę senio besmegenio išvaizdą bei prototipines savybes, konceptua-

lizuojamas ne tik lietuvių, bet ir daugelio kitų kultūrų žmonių. Prototipinio senio besmegenio išvaizdą galėtų apibūdinti šios semos: „maždaug žmogaus ūgio“, „nosį atstoja morka“, „akis atstoja anglis“, „rankoj laiko šluotą“, „ant galvos užvožtas kibiras ar kitas apdangalas“. Pasakose senis besmegenis personifikuojamas, jam būdingi ne tik žmogaus išvaizdos elementai, bet ir būdo savybės. Prototipiškos jo savybės – „geraširdis“, „vaikų draugas“, „nerangus“, „apykvailis“. Įdomu, kad lietuvių kalboje pastaroji savybė leksikalizuota: besmegenis žodynuose apibrėžiamas kaip „puskvailis, pusprotis, kvailys“ (lkz). O daugelyje kitų kalbų šį leksinį objektą / personažą įvardijančio žodžio ar žodžių grupės pagrindą sudaro semema „iš sniego“: angl. *snowman*, rus. *снеговик*, vok. *Schneemann*, pranc. *bonhomme de neige* ir kt.

Kaip deiksėmis kuriamas senio besmegenio įvaizdis

Animaciniame filme „Sniego laiškanėšys“ pagrindinis veikėjas senis besmegenis kaip tik ir įkūnija visas minėtas prototipiškas tiek išvaizdos, tiek ir būdo savybes. Savaime suprantama, kad išvaizda perteikiama vaizdu, taip pat ir nerangumas. Prototipiškos savybės „geraširdis“ ir „vaikų draugas“ atskleidžiamos siužeto plėtote. Labiausiai mus domina savybė „apykvailis“, viena vertus, dėl to, kad ji, kaip jau minėta, leksikalizuota lietuvių kalbos žodyje (senis) besmegenis, kita vertus, dėl to, kad ji analizuojamame animaciniame filmuke reiškiamas derinant verbalinę ir vizualinę informaciją, o ypač vartojant gausybę deiktinių elementų.

Pirmosios ištraukos analizė

Analizuojami pavyzdžiai iš animacinio filmo „Sniego laiškanėšys“ pateikiami lentelėse: deiktinės kalbinės priemonės išskiriamos pasviruoju šriftu, o vizualinė informacija paaiškinama atskirame stulpelyje.

1 lentelė. 1 ištrauka 02:55–03:24 (lietuviško, rusiško ir angliško dubliažo verbalinė ir vizualinė informacija)

Vieta filme	Kalbėtojas	Verbalinė informacija			Vizualinė informacija
		Lietuviškame dubliaže	Rusiškame dubliaže	Angliškame dubliaže	
02:55	Senis besmegenis	Aaaa	хр-р-р	Aaaaah	SB ¹ stovi dešinėje rankoje laikydamas šluotą, kairėje – laišką, rąžydamsis žiovauja.
02:57		ach ach	аапчхи	achoo	Nusičiaudėja.
02:59		ach ach		mm...morning	Pasitaiso ant akių užslydusį kibirą, įsmeigia šluotą į sniegą.
03:01		aaa	ой да а	uh, what's <i>this</i> ?	Dešinė ranka kasosi pakaušį ir žiūri į kairėje rankoje esantį laišką.
03:03		ach ach		Mm?	Išskečia rankas į šonus, paskui dar kartą apžiūri laišką.
03:05		o taip, tai uždavinį man davė	Эгэ вот и задали мне задачу	A letter to Santa	Žiūri į laišką dešine ranka liesdamas smakrą.
03:08		į mišką nueiti	в лес пойти	from the children	Žvelgia dešinę, rankas ir kūną pasukdamas kairėn.
03:10		<i>šitą aną</i> surasti	этого найти	Oh, I remember	Žvelgia kairėn, rankas ir kūną pasukdamas dešinę.
03:14		ir nuo vaikų <i>jam</i>	и от него ребятам	I have to tell Santa to bring the children	Iškelia dešinę ranką su ištiestu smiliumi į viršų.
03:17		<i>šitą</i> atiduoti	эту принести	a big, fluffy eeee...	Baksteli dešinės rankos smiliumi į laišką ir dar kelis kartus į erdvę šalia, pažvelgia į laišką.
03:19	Šuniukas	Au, paimk ir <i>mane</i> kartu		Woof, a Christmas tree	SB atsisuka ir stebi pašnekovą.
03:22	Senis besmegenis	O kas <i>tu</i> toks?		I knew <i>that</i>	SB pasisuka į pašnekovą (kurio vis dar nematyti), linkteli ir mostelėja ranka jo link.

¹ SB – senis besmegenis.

1 lentelėje pateikta analizuojamo animacinio filmo ištrauka, kurioje pirmą kartą prabyla vaikų nulpdytas ir atgijęs pagrindinis veikėjas senis besmegenis. Kaip matyti iš lietuviško verbalinio teksto (1 lentelė), personažas net trims referentams neranda eksplicitiškai juos įvardijančių žodžių, o vartoja deiktinius posakius. Deiktinių posakių *šitą, aną, jam* referentas sinchroniškai vaizdu neperteikiamas, tačiau recipientams (žiūrovams) neaiškumų dėl deiktinių žodžių referento nekyla, nes asmuo (Senelis Šaltis) aiškus iš ankstesnių filmo scenų verbalinio konteksto (pvz., 01:00 eglutę padovanos Senelis Šaltis). Parodomuoju įvardžiu *šitą* veikėjas referuoja į laišką, kuris ne tik aiškus iš ankstesnių scenų (pvz., 01:15 laišką nuneš senis besmegenis), bet ir iš analizuojamos scenos

vizualinės informacijos. Asmeniniu įvardžiu *tu* senis besmegenis kreipiasi į šuniuką, tačiau šis referentas aptariamoje ištraukoje nei žodžiu įvardijamas, nei pateikiamas vaizdu. Referentas identifikuojamas remiantis ankstesniu vizualiniu kontekstu (01:49–01:52, 02:09–02:11, 02:41–02:43), jo paties posakyje esančiu šuns lojimą žyminčiu ištiktuku *au* ir kitame kadre rodoma vizualine informacija.

Rusiškoje versijoje taip pat gausu deikčių. Kaip ir lietuviškame dubliaže, Senelis Šaltis taip pat neeksplikuojamas, o verbaliai reiškiamas deiktiniu parodomuoju įvardžiu *этого* (1 lentelė). Labai įdomus kitas referencijos atvejis, kuris ir lietuviškoje, ir rusiškoje versijose reiškiamas deiktiniais parodomaisiais įvardžiais, tačiau visai kitiems referentams žymėti. Kaip jau minėta,

lietuviškoje versijoje *šitą* žymi laišką, o rusiškoje versijoje *эту* referuoja į eglutę. Pagrindinio veikėjo senio besmegenio užduotis lietuviškoje ir rusiškoje versijose formuluojama skirtingai:

Liet.: ... *į mišką nueiti, šitą aną [Senelį Šaltį] surasti ir nuo vaikų jam [Seneliui Šalčiui] šitą [laišką] atiduoti.*

Rus.: ... *в лес пойти, этого найти и от него ребятам эту принести* (į mišką nueiti, šitą [Senelį Šaltį] surasti ir nuo jo [Senelio Šalčio] vaikams šitą [eglutę] atnešti).

Tiek lietuviškoje, tiek rusiškoje analizuojamos filmo ištraukos versijose senis besmegenis eksplikuoja tik tris referentus – uždavinį (задачу), mišką (лес) ir vaikų (ребятам), kitų referencijai, kaip jau minėta, vartoja deiktinius elementus. Taip kuriamas užmaršaus, ne itin proto, didelio kiekio informacijos negalinčio prisiminti personažo įvaizdis.

Kitaip yra angliškai dubliuotame filmuke. Ir Senelis Šaltis, ir laiškas, kurie lietuviškame ir rusiškame tekste buvo implicitiškai reiškiami deiksėmis, angliškoje versijoje įvardijami nominaciniais konkrečiaisiais daiktavardžiais – *Santa, letter*. Tik eglutė (vertimas buvo atliekamas remiantis originalu laikoma rusiška versija) neįvardijama konkrečiuoju daiktavardžiu, o būdvardžiais daromos užuominos į referento išvaizdą (*big, fluffy*).

Kalbant apie vizualinės ir verbalinės informacijos darną, šioje ištraukoje svarbios dvi vietos. Pirmoji – 02:57 (1 lentelė), kai senis besmegenis nusičiaudėja – tai aiškiai matyti iš jo kūno judesių ir veido išraiškos, tačiau verbaliai eksplisitiškai čiaudulys perteiktas tik rusiškoje ir angliškoje versijose, taigi čia paisoma kinetinės sinchronijos (plg. Chaume 2004b, 2012: 68–72; Satkauskaitė, Drėgvaitė 2011: 86). Lietuviškame dubliaže verbalinė informacija veikiau signalizuoja sąžymą, taigi galima teigti, kad čia kinetinė sinchronija pažeidžiama arba, kitaip tariant, suardoma vizualinė ir verbalinė kohezija. Kita vieta, į kurią jau buvo atkreiptas dėmesys, – 03:17 (1 lentelė). Čia, priešingai, – labiausiai verbalinis ir vizualinis kanalai dera lietuviškame filmuke, nes tardamas deiktinį posakį *šitą* personažas pirštu rodo referentą.

Šiuo atveju matyti multimodalė (verbalinė ir ne-verbalinė) kohezija, kai deiktinis žodis tariamas tuo pačiu metu, kai rodomas juo referuojamas objektas. Implicitinė deiktinių žodžių reikšmė eksplikuojama vizualiniu kanalu (vizualiniu lygmeniu), plg. pagal N. Baumgarten metodiką, pateikiamą 2 pav.

...nuo vaikų jam šitą atiduoti
 ...от него ребятам эту принести
 ...to bring the children a big, fluffy...

2 pav. Vizualinė ir verbalinė kohezija filme „Sniego laiškanėšys“ 03:14–03:18 (šaltinis: sudaryta autorių pagal Baumgarten (2008) metodiką, panaudojant animacinio filmo „Sniego laiškanėšys“ 03:17 kadrą)

Remiantis M. Constenu (2008: 48), lietuviškoje versijoje matyti tiesioginės deiksės pavyzdys, nes fiziškai suvokiamas objektas, dėl kurio deiktinis posakis tampa referentinis, tolygus pačiam referentui. Rusiškoje filmuko versijoje, kaip jau minėta, taip pat vartojama deiksė, tačiau referentas visai kitas, sinchroniškai neperteikiamas vaizdu. Vis dėlto objektus *eglutė* ir *laiškas* aptariamame kadre galima sieti inferentiškai (laiške Senelio Šalčio prašoma padovanoti eglutę), taigi galima būtų kalbėti apie netiesioginės deiksės atvejį (Consten 2008: 49–51). Angliškoje versijoje deiksė apskritai nevartojama, personažo rodomuosius gestus, kaip ir rusiškame variante, su būdvardinėmis užuominomis reiškiamu objektu *eglutė* galima išsiaiškinti inferencijos būdu.

Antrosios ištraukos analizė

Antrojoje filmuko ištraukoje (2 lentelė), kurioje daugiausia kalba pagrindinis veikėjas senis besmegenis, lietuviškoje ir rusiškoje versijose taip pat vartojama itin daug deiksių. Kreipinių *tu, kaip tave ten* ir iš dalies liepiamosios veiksmažodžio formos *pasakyk* referentas – apuokas, kuris aiškus iš vaizdo, todėl šie deiktiniai posakiai suvokimo sunkumų nesukelia. Kiti

du šios ištraukos referentai tie patys, kaip ir anksčiau nagrinėtoje ištraukoje: deiktinių posakių *tą aną, kaip jį ten šitai, aną, na, tą na na, jam* referentas yra Senelis Šaltis (aiškus iš ankstesnių filmo scenų verbalinio konteksto), o deiktiniai posakiai *štai va šitą va, ot šitą* referuoja į laišką, kuris aiškus ir iš ankstesnių scenų verbalinio ir vizualinio konteksto, ir iš analizuojamos scenos vizualinės informacijos, tai – tiesioginė deikse.

2 lentelė. 2 ištrauka 04:33–05:05 (lietuviško, rusiško ir angliško dubliažo verbalinė ir vizualinė informacija)

Vieta filme	Kalbėtojas	Verbalinė informacija			Vizualinė informacija
		Lietuviškame dubliaže	Rusiškame dubliaže	Angliškame dubliaže	
04:33		Uhu uhu uhu uhu	Уху уху уху уху	Uhu uhu uhu uhu	SB išsigandęs pašoka, atsisuka į tą pusę, iš kur sklinda ūbavimas, ir atstato savo šluotą, šalia jo atatupstas arčiau pribėga šuniukas.
04:36		Uuuchuchuchuchu	Ууухухухуху	Uuuchuchuchuchu	Apuokas sužybsi akimis ir užsimerkęs bei atlošęs galvą ūbaujant čiai nusikvatoja.
04:39	Senis besmegenis	Ei tu	Ей ты	Hello there, aa say	SB galva pasukta ir žvilgsnis nukreiptas į apuoko pusę, t. y. į dešinę aukštyn, du kartus dešine ranka mostelėjama taip pat į tą pusę.
04:42		k... kaip tave ten	к.. как тебя там	would you help us	Pasisuka į priešingą pusę, žvilgsnį nukreipia į kairę žemyn, įsmeigia šluotą.
04:44		pasakyk	ну-ка скажи	we are looking for a uh	Iškečia rankas į šonus, žvilgsnį vėl nukreipia į apuoko pusę.
04:45		kaip surasti	как нам пройти	red suit, uh	Suglaustas plaštakas prispaudžia sau prie krūtinės.
04:46		tą aną		uh big	Nusveria pusiau išskėstas rankas žemyn.
04:47		kaip jį ten šitai aną	к этому	fellow	Iškelia dešinę ranką į viršų, žvilgsnis vis dar nukreiptas į apuoką.
04:48		na, tą na na...	к...	nice beard...	Žvilgsnį nudelbia žemyn, dešine plaštaka liečia sau burną.
04:50	Šuniu-kas	Au, Senelį Šaltį	К Дедушке Морозу	Santa Claus. Do you know him	Žiūrėdamas į apuoką.
04:53					Apuokas tik žybsi akimis, bet nieko neatsako.
04:56	Senis besmegenis	Mums labai reikia jam	Нам очень нужно ему	He must bring the children	SB nusiima nuo galvos kibirą.
04:58		štai va šitą va	ээ...	a special gift	Kaire ranka laiko kibirą, dešine jame kažko ieško, žvilgsnis nukreiptas į kibirą.
05:00		ot šitą	вот это	It says so here	Ištraukia iš kibiuro ir ištisia į viršų laišką, žvelgia pirma į laišką, paskui į apuoką.
05:02		atiduoti, atiduoti	отдать	in this letter	Dešine ranka laiko laišką, kaire užsivožia ant galvos kibirą.

Rusiškoje filmuko versijoje deiktinių posakių mažiau, tačiau visi trys lietuviškoje versijoje deiksėmis žymimi referantai ir čia yra reiškiama deiktiniais posakiais, t. y. implicitiškai: apuokas – *ты, как тебя там*, Senelis Šaltis – *к этому к...*, *ему*, laiškas – *вот это* (2 lentelė). Rusiška filmuko versija laikoma originalu, nors animaciniai filmai iš vaidybinių ar dokumentinių išsiskiria tuo, kad visos versijos yra dubliuotos, t. y. įgarsintos posinchronizacijos procese. Taigi galima teigti, kad užmaršus, išsiblaškęs, negalintis prisiminti didelio kiekio informacijos senis besmegenis pirmiausia konceptualizuojamas analizuojamame animaciniame filmuke rusų kalba, nors rusų kalboje personažą įvardijančio nominacinio žodžio pagrindą sudaro leksema *снегас* – *снеговик* (plg. lietuviškai *besmegenis* „be smegenų“).

Angliškoje versijoje daugiausia modifikacijų, kurios susijusios su didesniu eksplacitiskumu. Pirmasis referentas apuokas ir čia nėra tiesiogiai įvardijamas. Vartojamos vietos (*there*) ir asmens (*you*) deiksės. Antrojo referento kalbėtojas senis besmegenis taip pat neįvardija, tačiau vietoj deiksės vartoja būdvardines frazes, nusakančias prototipinę referento išvaizdą – *a uh red suit, uh big fellow, uh nice beard* <...> (2 lentelė), panašiai kaip 1 lentelėje pateiktame pavyzdyje apie eglutę. Tokios užuominos yra labiau eksplacitiskos už deiksę, bet vis dėlto ne

tokios aiškos, kaip būtų vartojant specifinę nominacinę referenciją. Trečiasis referentas – laiškas – įvardijamas konkrečiuoju daiktavardžiu, taigi šiuo atveju deiktinis neapibrėžtumas dingsta. Be to, reikia pabrėžti, kad anglišrame tekste eksplikuotas ne tik laiškas, tačiau yra ir kitų objektų ar asmenis įvardijančių nominacinių daiktavardžių – *children, gift*, kurie nevartojami nei lietuviškos, nei rusiškos filmuko versijos tekstuose.

Taigi kaip ir pirmoji, taip ir ši scena rodo, kad lietuviškoje ir rusiškoje filmuko versijose deiksėmis, kaip neapibrėžtumo, nekonkretumo priemonėmis, kuriamas naivaus, užmaršaus personažo senio besmegenio įvaizdis, o angliškoje versijoje dėl dialoguose vartojamų konkrečiųjų daiktavardžių senis besmegenis atrodo ne toks užmaršus ir mažiau išsiblaškęs.

Trečiosios ištraukos analizė

Kaip ir pirmose dviejose aptartose animacinio filmo ištraukose, trečiojoje (3 lentelė) personažas senis besmegenis neprisimena Senelio Šalčio, lietuviškoje ir rusiškoje versijose į jį referuodamas deiksėmis (liet. *šito, to, na, kaip jį tenai...*, *jis, jam*; rus. *этого, ну как его...*, *он, этому*). Angliška verbalinė raiška aiškesnė, nors veikėjas konkrečiai ir neįvardijamas.

3 lentelė. 3 ištrauka 09:23–09:59 (lietuviško, rusiško ir angliško dubliažo verbalinė ir vizualinė informacija)

Vieta filme	Kalbėtojas	Verbalinė informacija			Vizualinė informacija
		Lietuviškame dubliaže	Rusiškame dubliaže	Angliškame dubliaže	
09:23	Senis besmegenis	Aaa.. <i>mes... mes...</i>	хм, да <i>мы</i> ээ...	<i>I'm sorry, your bearship</i>	SB nudelbęs akis, rankos už nugaros, jose – laiškas, šalia jo – šuniukas.
09:26		nenorėjome žadinti	<i>мы будить нехотели</i>	<i>it's just that we were uh</i>	SB dešinėje rankoje už nugaros vis dar laiko laišką, kairę ranką priglaudžia ant krūtinės, paeina žingsnį į priekį.
09:28		<i>Mes... mes</i> ieškome	<i>Мы мы этого ищем</i>	<i>we are looking for a uh</i>	Kairę ranką ištiesia į šoną.
09:30		<i>šito, to</i>	ээ... ээ...	<i>a fellow uh</i>	Kairę ranką priglaudžia prie krūtinės, paeina žingsnį atgal, nudelbia akis į žemę.
09:32		<i>na, kaip jį tenai...</i>	<i>ну как его...</i>	<i>what's his name?</i>	Atsisuka į šuniuką, paskui vėl į lokį, šuniukas žiūri į SB.

Vieta filme	Kalbė- tojas	Verbalinė informacija			Vizualinė informacija
		Lietuviškame dubliaže	Rusiškame du- bliaže	Angliškame du- bliaže	
09:34	Šuniu- kas	Au, Senelio Šalčio	Гав.. Деда Мороза	Woof, it's Santa Clause	Šuniukas, žvilgsnį nukreipęs į lokį.
09:35	Senis besme- genis			I knew that	Šuniukas paeina kelis žingsnius į priekį.
09:36		<i>Mes nežinom, kur jis gyvena</i>	<i>Мы незнаем, где он живёт</i>	uh we don't know where he lives	Šuniukas, žvilgsnį nukreipęs į lokį.
09:40	Lokys	Hm... O kam <i>jis jums?</i>	А зачем он вам?	What do you want from Santa?	Lokys, iki pusės išlindęs iš pus- nies, susikryžiaavęs rankas ant krūtinės ir žvilgsnį nukreipęs į pašnekovus.
09:42	Senis besme- genis	<i>Mane šitie nulip- dė ir liepė jam</i>	Ээ...Меня эти	um uh The chil- dren want me to deliver um	SB dešinėje rankoje už nugaros vis dar laiko laišką, kaire paliečia sau krūtinę, paeina žingsnį atgal.
09:45		<i>aną va</i>	вы.. вы.. вылепи вылепили	a thing to him	Kairę ranką ištiesia pirmyn.
09:47		<i>štai, va liepė</i>	и велели этому	Yes, that's a very important thing	Kairę ranką priliečia sau prie krū- tinės, paskui nuleidžia žemyn.
09:49		<i>šiitą...</i>	это	thing um uh	Žengia žingsnį į priekį, ištiesia kairėje rankoje laikomą laišką į priekį ir kelis kartus dešine ranka mosteli į jį.
09:51		<i>šitą perduoti jam</i>	ээ... передать	It's it's uh	Priglaudžia laišką abiem ranko- mis prie krūtinės, paskui išskečia rankas į šonus.
09:53	Lokys	Laišką	Письмо?	A letter?	Lokys, rankas pasidėjęs ant pus- nies, žiūri į pašnekovus.
09:55		Taip, <i>tą</i>	Да, да	Yeah, yeah, yeah	SB šypsosi laišką abiem rankomis priglaudęs sau prie krūtinės.
09:56		<i>tą patį</i>	это самое	that's it, I knew that. It's a letter	Šypsodamasis dešine ranka ištie- sia laišką į priekį, kaire plaštaka baksteli į laišką.

Skirtingai nei lietuviškoje ir rusiškoje versijose, pavartoti asmeniniai įvardžiai, nurodantys tik referuojamo objekto lytį, taigi turintys silpną se-
mantinį krūvį (Satkauskaitė 2013: 741), angliš-
kame tekste daiktavardis *fellow* yra konkretes-
nis, nes turi semą „žmogus“, taigi potencialių
referentų ratas gerokai siauresnis.

Kitas referentas, į kurį lietuviškoje ir rusiš-
koje filmuko versijose pagrindinis veikėjas senis
besmegenis dėl savo užmaršumo referuodavo
deiksėmis, – laišką. Aptariama ištrauka taip pat
ne išimtis, plg. liet. *aną va, štai, šiitą..., šitą, tą, tą
patį*; rus. *это, это самое* (3 lentelė). Įdomu, kad

angliškoje versijoje iki šiol laišką pagrindinio
personažo verbaliai buvo reprezentuojamas nomi-
nacinio *letter* (plg. 03:05 ir 05:02), tačiau šioje sce-
noje pasirenkamas bendresnė reikšmę turintis, t. y.
daugiau potencialių referentų aprėpiantis, daik-
tavardis *thing*. Galimas daiktas, kad bendresnis
nominacinis žodis pasirinktas atsižvelgus ne tik į
rusišką filmo variantą, bet ir į vizualinę medžiagą
ir siekiant didesnės vizualinės bei verbalinės kohe-
zijos. Šiuo tiesioginės deiktinės referencijos atveju
visomis trimis kalbomis dubliuotose versijose pui-
kiai išlaikoma kinetinė sinchronija arba vizualinė
ir verbalinė kohezija (3 pav.).

Štai, va liepe šiiita... šitą perduoti jam.
и вилепи етому ето ээ... передать.
Yes, that's a very important thing thing [um] [uh] It's it's [uh]

3 pav. Vizualinė ir verbalinė kohezija filme „Sniego laiškanėšys“ 09:47–52 (šaltinis: sudaryta autorių pagal Baumgarten (2008) metodiką, panaudojant animacinio filmo „Sniego laiškanėšys“ 09:49 kadra)

Dar vienas referencijos atvejis, skiriantis lietuvišką ir rusišką versijas nuo angliškos, – referencija į vaikus. Anglišrame dubliaže 09:42 vaikai įvardijami konkrečiuoju daiktavardžiu *children*, o lietuviškame ir rusiškame dubliaže vartojami deiktiniai parodomieji įvardžiai (liet. *šitie*, rus. *эти*), nors pirmoje analizuotoje scenoje ir lietuvių, ir rusų kalbose vartota nominacinė referencija (plg. 03:14).

Išvados

Animacinio filmo „Sniego laiškanėšys“ pagrindinio personažo senio besmegenio, kaip ir kitų veikėjų įvairiuose filmuose, įvaizdis kuriamas derinant verbalinę, paraverbalinę, vizualinę informaciją, taip pat filmavimo techniką. Tačiau senio besmegenio dialoguose neįprastai gausu deiktinių pasakymų, kurie analizuojamame filmuke yra ne tik siužeto plėtotės, bet ir personažo įvaizdžio kūrimo priemonė.

Nors animacijoje visos versijos yra dubliuotos, tačiau originalu laikytina rusiška filmuko versija „Snegovik-pochtovik“, taigi pirmiausia joje sukurtas pagrindinio personažo įvaizdis, atspindintis prototipišką senį besmegenį. Išvaizda, nerangumas daugiausia perteikiami vaizdu, geranoriškumas – siužetu, o deiktinėmis

priemonėmis kuriamas ne itin protingo, didelio informacijos kiekio negalinčio prisiminti, užmaršaus, išsiblaškusio veikėjo paveikslas. Visi veikėjai ar objektai, kuriuos senis besmegenis savo dialoguose reiškia deiksėmis rusiškame filmuke, ir lietuviškoje versijoje reiškiami deiktinėmis priemonėmis, dažniausiai – Senis Šaltis ir laiškas. Tik po vieną kartą pirmajame savo dialoge senis besmegenis konkrečiuoju daiktavardžiu įvardija vaikus (*nuo vaikų; ребятам*), vėliau ir rusiškoje, ir lietuviškoje filmuko versijose jiems žymėti vartoja „semantiškai tuščius“ deiktinius pasakius.

Angliškoje animacinio filmo versijoje „The Snow Postman“ deiktinių pasakymų žymiai mažiau, pagrindinis veikėjas vartoja daug konkrečiųjų daiktavardžių (*Santa, letter, children*) arba būdvardžiais ar būdvardinėmis frazėmis reiškiamų užuominų į referentą (*a big, fluffy...; red suit, big fellow...*), kurios nei rusiškai, nei lietuviškai filmuko versijai nebūdingos. Deiktinė raiška angliškoje filmuko versijoje išlaikyta tik tuose kadruose, kuriuose užmaršumą signalizuoja ir vizualinė informacija. Taigi galima būtų teigti, kad kūrėjų numatyta idėja pagrindinį veikėją vaizduoti išsiblaškusį, užmaršų, be smegenų anglišrame dubliaže dingsta, per verbalinę angliškos filmuko versijos raišką žiūrovas susidaro visai kitoki senio besmegenio įvaizdį.

Įdomu tai, kad lietuviškame daiktavardyje *besmegenis* savybė „puskvailis“ – leksikalizuota („be smegenų“), o rusų ir anglų kalbose personažą įvardijančio nominacinio žodžio pagrindą sudaro leksema *sniegas* – снеговик, snowman.

Vizualinė ir verbalinė kohezija daugiau ar mažiau išlaikyta visose trijose analizuotose animacinio filmo versijose, gal kiek daugiau verbalinės ir vizualinės raiškos neatitikimų galima pastebėti angliškoje versijoje.

Šaltiniai

Snegovik-pochtovik. 1955. Sojuzmultfilm (scenarijaus autorius Vladimir Suteev, režisierius Leonid Amalrik) [interaktyvus], [žiūrėta 2014 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=9dVCUKOKWj0>

Sniego laiškanešys [interaktyvus], [žiūrėta 2014 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=quARxcnvk1o>

The Snow Postman. I dalis [interaktyvus], [žiūrėta 2014 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=GImCTRSy4Xc>

The Snow Postman. II dalis [interaktyvus], [žiūrėta 2014 m. sausio 20 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=z6JApdTW-Qg>

Literatūra

Baumgarten, N. 2005. *The Secret Agent: film dubbing and the influence of the English language on German communicative preferences. Towards a model for the analysis of language use in visual media*: daktaro disertacija [interaktyvus]. Hamburgo universitetas [žiūrėta 2014 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą: http://ediss.sub.uni-hamburg.de/volltexte/2005/2527/pdf/Dissertation_Baumgarten.pdf

Baumgarten, N. 2008. Yeah, that's it!: Verbal reference to visual information in film texts and film translations, *Meta: Translators' Journal* 53(1): 6–25.

Bednarek, M. 2012. *Language of fictional television: drama and identity*. London, New York: Continuum.

Chaume, F. 2004a. *Cine y Traducción*. Madrid: Cátedra.

Chaume, F. 2004b. Synchronization in dubbing: a translational approach, in P. Orero (Ed.). *Topics in audiovisual translation*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 35–52.
<http://dx.doi.org/10.1075/btl.56.07cha>

Chaume, F. 2012. *Audiovisual translation: dubbing (translation practices explained)*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Consten, M. 2008. „Beißen sie?“ – Indirekte Deixis und die Selektion von Referenzdomänen, in I. Pohl. (Ed.). *Semantik und Pragmatik – Schnittstellen*. Frankfurt a. M.: Peter Lang, 41–64.

Cornish, F. 2009. Discourse anaphora, in J. L. Mey (Ed.). *Concise encyclopedia of pragmatics*. Oxford: Elsevier Ltd., 184–191.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas: šeštas (trečias elektroninis) leidimas. Kompaktinė plokštelė / redaktorių kolegija: St. Keinys (vyr. redaktorius), L. Bilkis, J. Paulauskas, V. Vitkauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2006; internetinė versija, 2011. [interaktyvus], [žiūrėta 2014 m. sausio 23 d.]. Prieiga per internetą: <http://dz.lki.lt>

Díaz Cintas, J.; Remael, A. 2009. *Audiovisual translation: subtitling*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Kozloff, S. 2000. *Overhearing film dialogue*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. 2014 [žiūrėta 2014 m. sausio 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lkz.lt/>

Sanz Ortega, E. 2011. Subtitling and the relevance of non-verbal information in polyglot films, *New Voices in Translation Studies* 7: 19–34.

Satkauskaitė, D. 2013. Zum Problem von Deixis und Anaphorik in der Filmübersetzung, iš *Žmogus kalbos erdvėje*: mokslinių straipsnių rinkinys 7: 735–742 [interaktyvus], [žiūrėta 2014 m. sausio 23 d.]. Prieiga per internetą: http://www.khf.vu.lt/dokumentai/failai/katedru/uzsienio/conference_proceedings_zke_2013_multiple.pdf

Satkauskaitė, D.; Drėgvaitė, G. 2011. Sinchronija dubliuotuose filmuose (animacinio filmo „Aukštyn“ pavyzdžiu), iš *Vertimo studijos*: mokslo darbai 4: 82–94 [interaktyvus], [žiūrėta 2014 m. sausio 19 d.]. Prieiga per internetą: http://www.vskflf.vu.lt/upl/File/Vertimo_studijos_4.pdf

Tortoriello, A. 2012. Semiotic cohesion in subtitling: the case of explication, in A. Serban, A. Matamala, J.-M. Lavour (Eds.). *Audiovisual translation in close-up: practical and theoretical approaches*. Bern, Berlin, Bruxelles, Frankfurt am Main, New York, Oxford, Wien: Peter Lang, 61–74.

DEICTIC REFERENCE AS A MEANS FOR CONSTRUCTING THE CHARACTER IMAGE IN A DUBBED CARTOON *SNOW POSTMAN*: COMPARATIVE ANALYSIS OF THE LITHUANIAN, RUSSIAN AND ENGLISH VERSIONS

Danguolė SATKAUSKAITĖ¹, Miglė ONSKULYTĖ², Lina ABRAITIENĖ³

Department of Germanic Philology, Kaunas Faculty of Humanities, Vilnius University,
Muitinės g. 8, 44280 Kaunas, Lithuania

E-mails: ¹danguole.satkauskaite@khf.vu.lt; ²migle.onskulyte@khf.vu.lt; ³lina.abraitiene@gmail.com

The article aims at examining how the main character Snowman's image is constructed by applying an abundant number of deictic expressions in the Lithuanian, Russian and English versions of the cartoon *Snow Postman*. The research was based on M. Consten's conception of direct and indirect reference and the model of visual-verbal cohesion proposed by N. Baumgarten. The study has revealed that in both, Russian and Lithuanian versions of the cartoon, the main character's dialogues are loaded with deictic expressions which mark the same referents. In this way, the main character is shaped as a dull, forgetful being, unable to store and process a huge amount of information in his head. In the English version, deictic instances are sparsely used, thus the character image is quite different here: the snowman is less absent-minded and fuzzy.

Keywords: reference, deixis, cartoons, audiovisual translation, dubbing, visual-verbal cohesion, character identity, multimodality.